

Nagy Róbert

A digitális társadalom nyolc főbűne

**Puzsér Róbert
kommentárjaival**

BBS-INFO Kiadó, 2024.

Minden jog fenntartva! A könyv vagy annak oldalainak másolása, sokszorosítása csak a kiadó írásbeli hozzájárulásával történhet.

A könyv nagyobb mennyiségben megrendelhető a kiadónál:
BBS-INFO Kiadó, www.bbs.hu, Tel.: 407-17-07

A könyv megírásakor a szerző és a kiadó a lehető legnagyobb gondossággal jártak el. Ennek ellenére, mint minden könyvben, ebben is előfordulhatnak hibák. Az ezen hibákból eredő esetleges károkért sem a szerző, sem a kiadó semmiféle felelősséggel nem tartozik, de a kiadó szívesen fogadja, ha ezen hibákra felhívják figyelmét.

Papírkönyv: ISBN 978-615-6364-25-8
E-book: ISBN 978-615-6364-26-5

Kiadja a BBS-INFO Kft., Budapest
Felelős kiadó: a BBS-INFO Kft. ügyvezetője
Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben 2024-ben
Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
Kiadói vitaindító	6
Előszó	10
1. Társadalomtudományi bevezetés	15
1.1. Egy kis „Izmustan”	15
1.2. Kapitalizmus és szocializmus antiutópiák	18
1.2.1. Ray Bradbury – 451 Fahrenheit.....	20
1.2.2. George Orwell – 1984	22
1.3. Amitől megvéd a digitalis társadalom.....	26
1.3.1. Fasizmus, nácizmus.....	26
1.3.2. Egy fasizmus antiutópia: Gattaca (1997)	29
1.4. Egy új jelenség: a technológia vallás.....	31
1.5. A feudalizmusról	34
1.6. A digitalis társadalom antiutópiái	35
2. Az első bűn: a tartózkodási hely követhetősége	36
2.1. A GPS működése és társadalomra gyakorolt hatása	38
2.2. Egyéb digitális helymeghatározó módszerek és hatásuk	39
2.2.1. A mobiltelefonok bemérése.....	39
2.2.2. Bankkártyás fizetés és készpénzfelvétel, parkolás mélygarázsokban, kültéri kamerák.....	40
2.2.3. Helymeghatározás IP cím alapján	41
2.2.4. Műholdas élő videókép.....	42
2.2.5. Online térképes alkalmazások	43
2.3. Legyünk óvatosak	43
3. A második bűn: a magánélet követhetősége és befolyásolhatósága	44
3.1. Gráfok	46

3.2.	Barabási Albert-László tudománya: a hálózatkutatás ...	50
3.3.	Online közösségi oldalak	54
3.3.1.	Közösségi média történelem	54
3.3.2.	A magánélet feltérképezése.....	56
3.3.3.	Marketing alapok.....	58
3.3.4.	A felhasználó befolyásolása: hírfolyam, dezinformáció, negatív marketing, reklámok, manipuláció	61
3.3.5.	A reklámok megváltoztatták a társadalmat	65
3.4.	Egy esettanulmány: Közösségi Dilemma (The Social dilemma), 2020	66
4.	A harmadik bűn: gyors, de egyszerűsített információfeldolgozás	70
4.1.	Generációelmélet.....	72
4.2.	A Világ legnépszerűbb „könyvtára”: Az Internet	74
4.3.	Az Influencer jelenség	78
4.4.	Maradjunk képen.....	80
5.	A negyedik bűn: a szellemi javak túltermelése	81
5.1.	Közgazdaságtan alapok	83
5.2.	A „sztárság” gazdaságtana.....	97
5.3.	A kultúra közvetítő közegei a mozi és TV megjelenése előtt	101
5.4.	Egy kis film-, mozi- és televízió történet.....	104
5.5.	A kultúra közvetítő közegei a jelenben.....	105
5.6.	A szellemi javak túltermelésének társadalmi következményei.....	107
5.6.1.	A közösségépítő hatás csökkenése	107
5.6.2.	A kulturális értékek háttérbe szorulása, esélyegyenlőtlenség növekedése	111
5.6.3.	Az értékesítési csatornák számának növekedése ..	111
5.6.4.	A generációs rés növekedése.....	111
5.6.5.	Az ingerküszöb növekedése.....	112
6.	Az ötödik bűn:	113
	képek és számok előtérbe kerülése a szöveges közléssel szemben. Bulvárosodás.....	113
6.1.	A technológiai fejlődés	115
6.1.1.	Emoji-k	115

6.1.2. Számítógépes játékok és LAN partik, képfelbontás.....	117
6.1.3. CGI.....	121
6.1.4. Virtuális és kiterjesztett valóság	126
6.1.5. Számokkal történő káros közlés	133
6.2. Bulvárosodás	133
6.3. Az Infotainment	142
6.4. Amikor a képi közlés hasznos.....	142
6.5. Néhány képi közlés a múltból.....	144
6.5.1. Nem sokszorosítható téri- és képi elemek.....	144
6.5.2. Sokszorosítható képek.....	145
6.6. Amikor a számokkal történő közlés hasznos.....	159
7. A hatodik bűn: a mesterséges intelligencia fejlesztése	161
7.1. Általános leírás	162
7.2. Esettanulmányok.....	166
7.2.1. Terminátor I. – II. (1984, 1991).....	166
7.2.2. Mátrix (1999).....	167
8. A hetedik bűn: a fekete kalapos hacker tevékenység és a bűnözés online térbe költözése	169
8.1. Hacker tevékenység.....	171
8.2. Támadható informatikai és távközlési infrastruktúrák	173
8.3. A hadviselés ötödik színtere: a kibertér.....	174
8.4. Public WEB, Deep WEB, Dark WEB.....	178
8.5. Bűnügyi tartalmak a DarkNeten.....	182
9. A nyolcadik bűn: a jóléti társadalmak elkényelmesedése.....	183
9.1. Elkényelmesedés	183
9.2. Az anonimitás következménye	185
9.3. Önértékelési és társkeresési problémák	187
9.4. Biztonságért szabadság	189
9.5. A média hatalma és a reklám	191
9.5.1. Egy esettanulmány: Hálózat (Network) – 1976..	192
Utószó	194
Források:	197

Kiadói vitaindító

A technológiai fejlődés mindig is vitákat váltott ki a társadalomból, legyen az géprombolás vagy csupán passzív ellenszegülés az új rendszerek megismerése terén. Most azonban úgy tűnik, egy olyan korszakba léptünk, ahol az előremutató fejlődés nem csak kényelmesebbé és lustábbá teszi a társadalmat, hanem egy brutális mértékű züllesztő és tudatformáló hatás is érvényesül.

A modern technika által elértük az értékrendek teljes megváltozását, ahol a semmirekellő internetes celebek váltak példaképpé a valódi tudással rendelkező, tanult ember helyett, és ahol a mértéktelen értelmetlenség és a magamutogatás az erény. Sajnos jelenleg egy olyan világot építünk, ahol egyre kevésbé van igény a hagyományos tudásra és ismeretekre, hiszen az interneten úgymint megtalálható minden. Ahol a szövegértés és a helyesírás csak felesleges fennhéjzás, a trendi rövidítések és szmájlik mellőzése pedig ciki. Ahol a virtuálissá züllött kapcsolatok mellett elvész a személyes találkozás varázsa és a szociális eltávolodás már fel sem tűnik senkinek. Egy ilyen világban észre sem vesszük a széleskörű marketing okozta depressziót, hiszen az ember csak akkor lesz boldog, ha megveszi azt a sok felesleges kacatot, amit a mindenütt jelen lévő reklámok és álcázott hirdetések állandóan a képébe nyomnak. És amire valójában nincs is szükségünk...

Mindez pedig azért is óriási probléma, mert ha a jövőben emberi képességekkel és tudással rendelkező gépeket kívánunk építeni, úgy ezen gépek működése a mi agresszív, kapzsi, önző, hazudozó és képmutató értékrendünket fogja tükrözni, ahol nem bűn a másik ember megtevesztése, manipulálása, kihasználása vagy megölése. Ez a jövő pedig nem az a jövő, amit egy jóérezésű ember kíván.

Az ilyen társadalomban létrehozott számítógépes rendszerek és mesterséges intelligenciák – amik még csak speciális célokra használhatók, de adatbázisok alapján tanulnak – pedig azt a képet fogják festeni az emberiségről, amit a digitális térben érzékelnek. Nem a természeti népek életmódját fogják alapul venni, hiszen arról nincs információjuk, hanem az internet fotelhuszárjainak véleményét és stílusát, a manipulatív média elvárások szerint formált híreit és a filterezett, photoshopolt képeket. De ott sem az átlagemberét, mert nem ők töltik fel tartalommal a netet, hanem a képmutató influenszerek és önimádó celebek töméntelen szemetét. S bár a mai mesterséges intelligenciát használó rendszerek még csupán egyedi feladatokat látnak csak el, trenírozásukra az interneten fellelhető tartalmakat is használják. Kézzel fogható példa erre, ha megpróbálunk generáltatni az AI-val egy képet, amely csúnya férfit vagy nőt ábrázol. Az eredmény az esetek többségében egy sármos idős úr, vagy egy átlagosnál jóval csinosabb hölgy. Az AI tehát ezt gondolja csúnyának, ami egyértelműen bizonyítja, mennyire hamis képet ad a valós világról az internet. Mindez pedig egyenes úton vezet önértékelési tévképzetekhez és irreális elvárásokhoz, például a társkeresés kapcsán. Az MI-nek és az egyre több rendszerben felbukkanó MI alapú chatbotoknak ráadásul nem probléma az sem, ha valótlan tartalmú választ ad, hiszen a gépnek nincs öntudata, nincs morális értékrendje. Márpedig ezek a rendszerek még igen sokat hibáznak, így a hitelesség

tekintetében komoly aggályok merülnek fel, ami főként azért probléma, mert a mai ember egyre inkább hagyatkozik a modern digitális eszközökre, a számítógépre és a mobiltelefonra.

De ez csak a jéghegy csúcsa. Mára már mindenki által elfogadott, hogy a nagy tech cégek nem csak hogy cenzúrázzák a médiát, hanem olyan szintű tudatipart hoztak létre, melynek hatására a megrendelők elvárásait és gondolatait az emberek már szinte a sajátjukként élik meg. Mindez a hitelesség teljes elvesztésével jár. Ez pedig egy olyan fontos kérdés, amely a könyv szinte minden témakörénél felmerülhet, legfőképp az internet, illetve a sajtó kapcsán, ahol teljes mértékben megke-

rülhetetlen. Eljutottunk odáig, hogy semmit sem hihetünk el, mert minden hír, még a legobjektívabbnak tűnő is valamilyen érdekmentén kerül úgy

kivágás1

eredeti kép

kivágás2

tálalásra, ahogy az az adott csoportnak érdekében áll. (Ld. mellékelt ábra.) És akkor még nem is beszéltünk a számítógéppel manipulált képekről, hangfelvételekről, videókról, hiszen a modern technika segítségével bárki hangját lehet utánozni, bárki arcképével lehet tetszőleges tartalmú fotót vagy videófilmet létrehozni, amelyek megszólalásig valódinak tűnhetnek. Ezekkel pedig igen könnyen vissza lehet élni a hitelesség látszatát keltve.

Kezdetben még úgy tűnt, hogy az informatika könnyebbé teszi az ember életét. Ma már látjuk az árnyoldalait is, mind társadalmi, mind a hatalom gyakorlásának szemszögéből.

Mert bármennyire is bagatellizáljuk, a manipuláció is hatalomtechnikai eszköz. Sőt, a világ egyes részein ma már jóval kézzelfoghatóbb módon is megjelenik. A digitális póráz szintű rendszerekről a múlt század diktátorai csak álmodhattak. Ma pedig egyre szélesebb körben válik az informatika a hatalom eszközzé úgy, hogy a jelentéktelen előnyöket felnagyítva széles néprétegek önként vonulnak teljes kontroll alá, melynek vége a totális kiszolgáltatottság. E célt pedig legkönnyebben a fent említett módszerekkel lehet elérni. Ha az ember képe torz a valós világról, ha ismeretei hiányosak, ha a kényelem fontosabb, mint a szabadság, és ha az értékrendünket a celebvilág színvonalához igazítjuk, akkor szánameg jövő vár az emberiségre.

Mindezek mellett tehát akkor sem mehetünk el szó nélkül, ha a fejlődés előnyei meghaladják a társadalom elkorcsosulásának hátrányait. De a fejlődés determinált iránya biztos, hogy ezzel kell, hogy járjon? Vajon a modern technika biztosan több jót hoz, mint rosszat? Erről messzemenőig lehet, és kell is vitatkozni, melyhez szükséges, hogy valamilyest ismerjük ennek a technikának a műszaki hátterét is. Egyetérteni nem szükséges, hiszen minden nézőpont más és más végkifejletre vezet. De már az is eredmény, ha észrevesszük ezeket a problémákat és elgondolkodunk rajta. Nem csak a nyolc legfontosabbat, hanem a többit is, melyekről szintén lehetne még beszélni.

Ehhez ad jó kiindulást a könyv, hiszen a Nagy Róbert által ismertetett technológiai tartalomhoz Puzsér Róbert társadalomkritikus a maga sajátos stílusában teszi hozzá gondolatait.

Bártfai Barnabás

Előszó

Az emberiség történelme során fejlett társadalmak illetve eszmék alakultak ki, virágoztak, és hanyatlottak. Minden birodalomnak, melyek óriási fejlődést hoztak, elkerülhetetlenül voltak bűnei, szégyenfoltjai is. A teljesség igénye nélkül pl.:

- Az Ókori Római Birodalom nagy területeket hódított meg, fejlett államigazgatást és gazdasági rendszert épített ki, jól szervezett, nagy hadsereget üzemeltetett. Nagyvárosok, a kor színvonalán modern épületek épültek. A házakat fűtötték, fejlett volt úthálózatuk és vízvezeték rendszerük. Ugyanakkor embertömegeket taszítottak rabszolgá sorba, a gladiátoroknak a patríciusok szórakoztatására kellett életüket áldozniuk, tulajdonképpen a halál „vásári mutavánná” vált.
- A római időket követő kereszténység embertömegeknek hozott lelki megnyugvást, és hoz ma is. A szerzetesrendek, kolostorok az akkori kultúra bölcsői voltak, hatalmas könyvtárakkal. A kolostorépületek építészeti remekek. Ugyanakkor megalakult a világ első-, egyben legkegyetlenebb rendőrsége, az Inkvizíció is. A Szentföldre irányuló Keresztes hadjáratok pedig szintén emberéleteket követeltek.
- A Reneszánsz alatt alakultak először olyan városállamok, ahol szabad piaci verseny érvényesülhetett, a korra jellemző feudalizmus térhódítása ellenére. Ennek követke-

tében főleg művészeti remekek születtek, az építészet, festészet, szobrászat területén. Ugyanakkor a gazdasági verseny kapcsán emberek – többször orvul – gyilkolták egymást.

- Kolumbusz Kristóf ideje előtt világszinten csak regionális hajózás valósult meg, pl. a Földközi-tengeren, a skandináv tengereken. Kolumbusz, Magellán, Vasco da Gama tevékenysége után indult meg a teljes földgolyóra kiterjedő vízi közlekedés, elkezdődött a nagy felfedezések korszaka. A teljesség igénye nélkül kezdetben a spanyolok és portugálok, később az angolok, franciák, hollandok tették meg a leghosszabb utakat, fedeztek fel új világokat. Ennek következtében sokat fejlődött a hajózás, navigáció, tájékozódás, csillagászat. Új kereskedelmi útvonalak épültek ki, megindult a termékek és tőke földrajzi területek közötti cseréje. Ez jelentette a mai gazdasági nagyhatalmak, a tőkefelhalmozódás, kapitalizmus, globalizáció bölcsőjét. Ugyanakkor a hódítók leigázták és elpusztították az őslakosokat, kincseket raboltak.

Elkerülhetetlen, hogy mind a társadalmi, mind a technológiai fejlődésnek ne legyenek áldozatai. Szerencsére a mai világban ez nem-, vagy csak igen kis százalékban jár halállal. **Könyvünkben a jelenkor technológiájának társadalomra gyakorolt negatív hatásait elemezzük részletesen.**

1968-ban indult, azonban a 90-es évek második felében és a 2000-es években tetőzött a digitális forradalom mely a számítástechnikai és távközlési eszközök fejlődését, robbanásszerű elterjedését, így értelem szerűen az áruk csökkenését is jelentette. Kezdetben a számítógép, internet, mobiltelefon, digitális fényképezőgép terjedt széles körben.

A technológiai fejlődés a társadalmat, illetve a társadalmi szokásokat is megváltoztatta. Könyvünkben a kb. 2000, azaz

az ezredforduló utáni társadalmat nevezzük digitális társadalomnak. Ennek tagjai – a mélyszegénységben élők kivételével – megengedhetik maguknak, illetve széles körben használják az alábbi eszközöket és szolgáltatásokat:

- Az 1990-es évektől kezdve a mobiltelefont, mely segítségével bárki bárhol elérhetővé vált, illetve tartózkodási helyétől függetlenül tudott telefonálni. A könyv írásának idején, a 2020-as években ezen talán már mosolygunk, azonban akkoriban az egyik legjelentősebb-, illetve a társadalmat jelentősen formáló innováció volt. Bajba jutott emberek új formában tudtak segítséget kérni, nem kellett vezetékes telefonfülkét keresniük. A 2010-es években a mobiltelefon átalakult okostelefonná, azaz az alapvető hanghívás funkciót egyéb lehetőségek egészítették ki. Ennek hátterét a vezetékes és vezeték nélküli távközlő hálózatok nagyobb adatátviteli sebesség képessége adta. Az okostelefon képernyőjén bármely weboldalt megtekinthetünk, melyeket korábban csak a számítógép monitorán tudtunk. Habár a képernyő kisebb, illetve az oldalakat az okostelefon operációs rendszerének is tudnia kell kezelni, az eszköz olyan sikeresnek bizonyult, hogy az egész világ társadalmát megváltoztatta. Manapság akár a tömegközlekedésen utazunk, akár iskolában-, vagy a munkahelyen vagyunk, a városban sétálunk vagy vidéken kirándulunk, lépten-nyomon a telefonjuk képernyőjét néző embereket látunk. Az okostelefonba egyéb funkciókat is beépítenek, mint pl. fényképező, kamera, GPS, ezen lehetőségeket a következő pontokban külön tárgyaljuk, mert kezdetben különálló eszközként jelentek meg.
- A 20. században még analóg fényképezőgépek léteztek. Ezek filmre fotóztak, melyet később egy erre szakosodott laborban elő kellett hívatni. Egy filmtekercsre meghatározott számú képet lehetett készíteni, amely mennyiség ösz-

sze hasonlíthatatlanul kevés a jelenkor digitális fényképezőjének világához képest. A kép színösszeállítása is rosszabb volt, illetve könnyen eltűnhettek nagyobb területek, ha a film „fényt kapott”. Az AT&T cég 1973-ban állította elő a világ első digitális fényképezőjét, azonban széles körű elterjedéséig az ezredfordulóig kellett várni. Előnyei: korlátlan számú képet készíthet magánszemély is, nem kell külsős céggel (pénzért) előhívatni a filmet (ez magánéleti képek esetén különösen ösztönző), javult a képminőség is. A jelenség egyik legfőbb társadalmi hatása a közösségi oldalak kialakulása, tengernyi fényképmennyiséggel.

- A 20. században még analóg videokamerák léteztek. A digitális fényképezőgép kifejlesztése értelemszerűen a digitális mozgókép megjelenését is magával hozta. Ezen technikai fejlődés egyik legfőbb társadalmi hatása a bárki számára elérhető videomegosztó oldalak megjelenése.
- A 20. században a szélesebb társadalom számára nem volt elérhető elektromos navigációs eszköz, mellyel bárki meghatározhatja tartózkodási helyét (csillagászaton alapuló mechanikus eszközöket használtak, mint pl. a sextáns és kronométer, ezeket is többnyire az iparban). Az amerikai haditengerészet 1958-ban kezdte el navigációs rendszerét fejleszteni, a mai GPS alapjait 1973-ban fektették le, azonban tömeges és nyilvános elterjedése az ezredfordulóra tehető.

A digitális eszközök arzenálja, illetve társadalomra gyakorolt hatása ettől azonban jóval összetettebb. A könyvben arra a feladatra vállalkozunk, hogy a jelenkori technológia és társadalom kölcsönhatásának legalább az alapjait, legfontosabb tényezőit megvizsgáljuk, nyolc pontban összegyűjtve.

A digitális társadalom nyolc főbűne könyvünk szubjektív tematikája szerint tehát a következő:

1. A tartózkodási hely követhetősége
2. A magánélet követhetősége és befolyásolhatósága
3. Gyors, de egyszerűsített információfeldolgozás
4. A szellemi javak túltermelése
5. Képek és számok előtérbe kerülése a szöveges közléssel szemben. Bulvárosodás
6. A mesterséges intelligencia fejlesztése
7. Fekete kalapos hacker tevékenység és a bűnözés online térbe költözése
8. A jóléti társadalmak elkényelmesedése

Azonban mielőtt ezekre rátérünk, társadalomtudományi alapfogalmakat, jelenségeket tisztázunk és elemzünk egy hosszabb bevezető fejezet keretében, melyek jelentős része vissza fog köszönni a könyv lapjain, a digitális világ tárgyalása során.

1. Társadalomtudományi bevezetés

1.1. Egy kis „Izmustan”

Az alfejezet célja hogy alapvető történelmi fogalmakat tisztázzon, laikusok számára is érthető módon. Először is felhívjuk a figyelmet, hogy olyan szavak, mint „izmus” és „izmustan”, ilyen formában nem léteznek, a szerző az egyszerűség jegyében alkalmazza őket.

Az „izmus” szótagokra végződő, általunk vizsgált fogalmak olyan évtizedekig vagy akár évszázadokig tartó, az állam által fenntartott szabályrendszereket jelentenek, melyek érintik az adott ország társadalmát, emiatt a teljes lakosságnak a rendszer írott vagy íratlan szabályai szerint kell élnie. Az izmusok mindig embertömegek súlyos problémáira nyújtanak megoldást (éhezés, munkanélküliség, hajléktalanság, bizonyos esetekben sértettség), majd saját maguk is tömegeket érintő új problémákat generálnak, végül helyüket újabb „izmus” veszi át.

A teljesség igénye nélkül a fontosabbak:

- Feudalizmus: a letelepedés „izmusa”. Előtte az ókori birodalmak kivételével a népek többnyire halászó, vadászó, nomád állattartó, vándorló, portyázó, háborúzó életmódot folytattak. A letelepedés lehetőséget adott a helyhez kötött mezőgazdasági-, később ipari termelésre, biztosabb munkára és étkezésre. A feudalizmus lényege: a hűbérúr a föld tulajdonosa, az alárendeltjei terménybeszolgáltatás

és/vagy katonai szolgálat fejében élhetnek és termelhetnek a földön. A rendszer azért érdeke az alárendeltnek is, mert így le tud telepedni. A feudalizmusnak köszönhető a középkori európai államok kialakulása.

- Vallási eszmerendszerek ha összekapcsolódnak az állammal, a teljesség igénye nélkül pl.: katolicizmus, judaizmus, iszlamizmus. Egy vallás kialakulása mindig háborús időszakokra, illetve azok végére volt tehető. Vallás jelentése: egy vagy több felsőbbrendű lénybe vetett hit. Éhező, munkanélküli, szenvedő embereknek nyújtott megnyugvást. Hittek benne, habár földi létük szenvedés, a halál után a megváltás következik. Annak ellenére, hogy a vallások kialakulása évezredekkel korábbra tehető, ma is az emberek több mint 95%-a hisz egy felsőbbrendű lény létezésében.
- Fasizmus: a sértett embertömegek „izmusa”. A nemzet tagjainak érényeit, előnyös tulajdonságait hirdeti, emeli ki más nemzetekkel vagy népcsoportokkal szemben. A világ legismertebb fasiszta rendszere a Hitler által fenntartott német náciizmus volt. Kialakulásának oka az első világháborús német vereség, hatalomra jutásának oka pedig a Nagy Gazdasági Világválság. Általánosan egy fasiszta rendszer olyan országban alakul ki, mely a történelem egy korábbi szakaszában nagyobb birodalom volt. A teljesség igénye nélkül néhány példa: Francisco Franco tábornok spanyol fasizmusa (ok: korábbi spanyol tengeri hódítások), Benito Mussolini olasz fasizmusa (ok: a korábbi Ókori Római Birodalom), Vidkun Quisling norvég fasizmusa (ok: korábbi Viking tengeri hódítások).

Végezetül a jelenünkre és a 20. századra is ható, két legfontosabb „izmus”:

- Kapitalizmus. Jelenkorunkban a világon legszélesebb körben elterjedt államrend. Gazdasági szabadversenyt je-

lent. Adam Smith 1776-os művében, *A nemzetek gazdagságában* írt róla először. Eszerint a gazdaságban működik egy láthatatlan kéz, mely azt igazgatja, azaz mindenki olyan gazdálkodást folytat, mellyel a saját érdekeit érvényesíti, de ezzel a közjó is létrejön. Tőke jelentése: olyan tartós, megtermelt javak összessége, melyek bemeneti tényezőként visszakerülnek a termelési folyamatba. A kapitalizmus a tőkefelhalmozás „izmusa”. A rendszer előnye, hogy kedvez a gazdasági, ipari, mezőgazdasági fejlődésnek. Hátránya, hogy megosztja a társadalmat, azaz nagyon gazdag és mélyszegény rétegek is kialakulnak. A Pareto szám kimondja, hogy a megtermelt nemzeti össztermék (GDP) 80%-a a lakosság 20%-ának kezében összpontosul.

- Szocializmus: a kapitalizmus ellenében, a 20. században kialakult „izmus”, 19. századi, Marxista gyökerekből. Az egyenlőség „izmusa”. Célja, hogy mindenkiről, a mélyszegény rétegekről is gondoskodjon. Előnye, hogy élelmet ad az éhezőknek, illetve lehetőség szerint mindenkinek munkát ad. Hátránya, hogy nem kedvez úgy a gazdasági, ipari, mezőgazdasági fejlődésnek, mint a kapitalizmus, azaz a szabad verseny. Szabályozza a termelést, mely többször áruhiányhoz vezet. További hátrányai hogy szabályai révén részben korlátozza az emberek szabadságát (pl. nem utazhatnak tetszés szerint, nem olvashatnak el bármilyen könyvet, stb.), illetve a széles társadalmat nem engedi anyagilag egy bizonyos szint fölé emelkedni, azaz nem halmozódhat fel tőke magánkézben. Szocializmus általában nagy földrajzi területű, hatalmas népességű államokban alakult ki, vagy szocialista államok szomszédságában, de a tiszta eszmét a valóságban sehol sem sikerült megvalósítani.

A 20. század második felének háborúi a második világháború után többnyire a kapitalizmus – szocializmus szembenállásából robbantak ki.

Az alfejezetben öt olyan „izmus” alapfogalmait vizsgáltuk meg, melyek jelentősen meghatározták az emberiség mind hosszútávú, mind középtávú történelmét, illetve a jelenünket. A következőkben ezen öt társadalmi berendezkedést kitalált, azonban rendkívül tanulságos történetek és a valós világ révén értelmezzük részleteiben, és párhuzamba hozzuk őket könyvünk fő vezérfonalával, jelenkorunk digitális társadalmával.

1.2. **Kapitalizmus és szocializmus antiutópiák**

Science-fiction, azaz magyarul fantasztikus történet jelentése: a jövőben vagy a jelenben ábrázol nem létező technológiákat, esetleg élőlényeket (pl. szuperhősöket). A kitalált műszaki vívmányok egy része megvalósul az emberiség közép- vagy hosszútávú jövőjében, másik része nem.

A science-fiction speciális esete, amikor nem a technológiára, hanem a társadalomra helyezi a hangsúlyt az utópia és disztópia.

Utópia jelentése: többnyire jövőbeli, a tökéleteshez közeli fejlettségi szinten álló emberi társadalom, illetve egy ilyen társadalmat leíró irodalmi mű.

Az antiutópia (disztópia) jelentése: a jelenleginél rosszabb társadalom jövőképe, olyan diktatúráé, amely még nem valósult meg, de egy nap talán meg fog. Kérdés: egy antiutópiát hordozó regény vagy film képes lehet-e felkészíteni az emberiséget arra, mi várhat rá, képezhet-e immunitást a társadalmak tagjaiban? Vagy épp ellenkezőleg: hozzásegítheti-e a világot a valós diktatúra létrejöttéhez, adhat-e jó ötleteket a jövő elnyomó rezsimeinek?

Diktatúra jelentése: parancsuralmi rendszer, államrend.

A science-fiction a 20. században bontakozott ki. Ebben a században a mechanikus gép volt az elsődleges termelőeszköz, párhuzamosan már az elektromos áramot is felfedezték, azonban nem tört magának olyan gyorsan utat az iparban, mint a gépészet. A technológiai sci-fi és az UFO kultusz kialakulásának egyik vélhető oka, hogy az átlagember is elkezdett érdeklődni olyan az elektromos áram működésén alapuló, elsősorban digitális eszközök iránt, melyeket akkoriban csak az ilyen tevékenységet folytató cégek dolgozói ismerhettek meg. A társadalmi science-fiction-ök, azaz utópiák és disztópiák elsősorban a 20. században párhuzamosan létező „izmusok” szembenállásából születtek. Az utópiák érdekes kutatási terület pl. szociológus, politológus, történész illetve bármely kapcsolódó humán területet tanuló felsőoktatási hallgatók számára, mert a történelem és irodalom ötvözése mellett segítenek az alkalmazott társadalomtudományok megértésben is.

A fejezetben két nyugati író művét és egy hollywoodi filmet fogunk elemezni, azonban megjegyezzük az akkori szocialista blokk is számos regényt kitermelt. Az Albatrosz Könyvek és Fekete Könyvek sorozatok elsősorban krimiket közöltek, azonban néhány utópia is közéjük keveredett. Érdemes megismerni Stanislaw Lem lengyel szerző nevét, akinek elsődleges témája a megvalósíthatatlan kommunikáció az emberiség és az idegen civilizációk között. A művek között említést érdemel még Karel Capek cseh író, *Harc a szalamandrakkal* című könyve is. Ezen kívül Capek használta először a robot szót 1921-ben egy másik alkotásában. Természetesen a fejezetben vizsgáltakon kívül a nyugati világ is több író és művet produkált, mint pl. Aldous Huxley *Szép új világ* című regénye.

1.2.1. Ray Bradbury – 451 Fahrenheit

- Puzsér Róbert műelemzése -

A 451 Fahrenheit Ray Bradbury 1953-as disztópikus regénye, melyet 1966-ban Francois Truffaut filmesített meg.

A mű közlésének nagyon erős a társadalomkritikus tartalma, a cselekmény mélyén mégis van egy átélhető líra, valami mélységes szépség, amely egy olyan, kényelmében elbutult világból tudósít, ahol többé nincsenek könyvek, de még csak betűk sem. Az írásbeliség a múlté: az emberiség képek és számok segítségével kommunikál, a gondolatok lejegyezhetetlenek. A szám és a betű abban különbözik, hogy a szám mennyiségi, míg a betű minőségi tárolást tesz lehetővé. Ebben a világban a létezés minőségi jellege elszáll, mint a szó, csak a mennyiségi jegyezhető le. A gyógyszernek például csak száma és színe van. A kultúra annyira vizuális és numerikus, hogy az átélt fogalmak, érzések és élmények nem szavakon, vagyis minőségen, hanem ikonokon, vagyis benyomáson, illetve számokon, vagyis mennyiségen keresztül hatnak.

A Fahrenheit 451 világában mindenki tökéletesen boldog. Nem egyértelmű, hogy az emberiség működése emberi életre, vagy állati vegetálásra emlékeztet-e inkább. Az emberek azért boldogok, mert fogalmuk sincs arról, hogy léteznek érzelmek, nem beavatottak az emberi lét komplexitásába. A történet egy spiclitársadalomban játszódik, a spiclik azonban nem okolhatóak az identitásukért, mert számukra a boldogság életük minden percében kézzel foghatóan jelen való. Számukra a könyvek tényleg mérgek, amelyek összezavarják az emberi pszichét és kedélyt. A legjobb mindet elégetni.

A főhős, Guy Montag, tűzőr. A tűzőrség a disztópia cselekményében régen tüzet oltott, mint az általunk ismert tűzoltók – új feladatuk azonban tűz gyújtása ott, ahol könyvet